

KİTAP ELEŞTİRİSİ

Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN

Kitap Eleştirisi Editörü

Hepimiz, özellikle ortaöğretimdeki öğrencilik hayatımızda, öğretmenlerimizin önerdiği bazı kitapları okuyup özetlerini çıkartmış ya da tanıtmışızdır. Bu çalışmalar, genelde Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı ve kompozisyon derslerinde gerçekleştirilmektedir. Bunlar, genelde edebi eserlerle sınırlı olup bir hikaye ya da romanın özetlenmesi biçiminde olabilmekteydi. Bazen öğrenciler, bu tür çalışmaları söz konusu roman ve hikayeyi okumadan, varsa piyasadaki özetlerinden yararlanarak yapabilmekteydi. Roman özetlerini kapsayan bazı Türkçe kitapların olduğu bilinmektedir. Bu yolu tercih eden öğrenciler, kitabı okuyarak özetleme yerine aktarmacılık yolunu tercih etmektedir. Çoğu kere bu da amaca hizmet etmemektedir. Kitap incelemesi, bir eserin özetlenmesiyle sınırlı bir çalışma değildir. Kompozisyon konusunda yazılmış bazı kitaplarda kitap incelemesiyle ilgili olarak yazarların kendi tercihlerine göre oluşturdukları bazı inceleme planları yer almaktadır. Bunlar, genel bir standarda uymamakta, incelenecek eserin niteliğine göre de farklılaşabilmektedir. Ayrıca kitap inceleme planlarıyla birlikte incelenecek kitapların niteliği de okul kademelerine göre değişebilmektedir.

Üniversite yıllarında da kitap ve makale incelemeyle ilgili bazı çalışmalar yapılmaktadır. Öğrenciler, öğretim üyelerinin önereceği bazı eserleri, önerilen planlara ya da kendi tercihlerine göre inceleyebilmektedirler. Özellikle lisans üstü eğitimde kitap ve makale incelemesi ve eleştirisi ayrı bir önem taşımaktadır. Bazı öğretim üyeleri, dönem başında ders planını yaparken işlenecek konularla ilgili olarak öğrenciler tarafından okunacak ve incelenecek makale ve kitapların da bir listesini vermektedirler. Bu tür uygulamalar, özellikle ABD'deki üniversitelerde lisans üstü eğitim çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Bunların yanında öğrencilerin hazırlayacakları makale ve bildiri denemeleri de önemlidir. Bunlar, akademik çalışmaların vazgeçilmez gerekleri arasındadır.

Türkiye'de öğretmenlikten öğretim üyeliğine uzanan ve eğitim sisteminin her kademesinde geçen otuz yıla yakın meslek hayatım

boyunca ve on yılı aşkın bir zamandan beri de çeşitli dergilerde ve yayınevinde yaptığım hakemlik sürecinde incelediğim bazı kitaplar ve yüzlerce makale denemesinde, öğrencilerimin olduğu kadar yazarların da düşünsel ve mantıksal plan ve içeriği oluşturma yanında, yazı planı, paragraf oluşturma, imla ve noktalama gibi şekilsel özellikler yönünden de bazı sıkıntılar içinde olduklarını gözlemlemekteyim. Ayrıca, üniversitelerdeki öğretim üyeliğim sırasında, gerek lisans düzeyinde, gerekse lisans üstü eğitim programlarına devam eden öğrencilerimde, kitap ve makale özeti ve eleştirisi, makale denemesi, tez ve proje hazırlama çalışmaları sırasında oldukça sıkıntılar yaşadıklarına şahit olmuşumdur. Yazmak, elbette zor bir uğraştır. Hele ki edebi, bilimsel ve akademik bir yazı yazmak, çok daha zor bir iştir. Her konuda olduğu gibi bu konuda da bir çiraklık döneminin yaşanması doğaldır. Dergiler de bu süreçte birer araç olarak “yazarlık okulu” olmak durumundadır.

Gelişmiş Batılı ülkelerde kitap inceleme, İngilizce “book review” adı altında yapılmakta olup bu konuda öğrenciler ve yazarlar için, kişi ve kurumlar (öğretmen, öğretim üyesi, okullar, kütüphaneler) tarafından bazı rehberler ve planlar önerilmektedir. Bunların yanında, bu konuda yazılmış onlarca kitap bulmak mümkündür. Ayrıca, sadece kitap özetlerinden ve tanıtımlarından oluşan, geçmişi oldukça eskiye dayanan süreli yayınlar bulunmaktadır. Bunlardan bazılarının yüzyıla yakın bir geçmişi vardır. Ayrıca, kitap tanıtım ve eleştirilerinden oluşan ve çeşitli bilim alanlarını kapsayan indeksler de yayımlanmaktadır. Bunlar, araştırmacılar için söz konusu kitaplar hakkında önbilgiler edinmek açısından vazgeçilmez kaynaklar arasında yer almaktadır.

Türkçe’de eski dilde “tenkid” ve şimdilerde “eleştiri” olarak kullanılan bir kelime, kitap ve makale sözcükleriyle birlikte “makale eleştirisi” ya da “kitap eleştirisi” olarak kullanıldığında, bazen ürkütücü olabilmektedir. Ülkemizde bir “eleştiri kültürü” gelişemediği için eleştiri yapma, çatışmaya (ileri düzeyde de kavgaya) ortam hazırlayan bir girişim olarak algılanabilmektedir. Çoğu zaman bu ifadelerden olumsuz anlamlar çıkarılmakta ve böylesi bir işe girişmek, biraz cesaret ve risk üstlenmeyi gerektiren bir davranış olarak görülmektedir. Halbuki eğitimin, bilimin ve bilimsel araştırma sürecinin temel ereği, kişilerin eleştirel bir tutuma sahip olmasını da gerekli kılmaktadır. Kitabiyata dayalı eğitimde ve doğrulamacı bilim anlayışında, hep üstadların yazıp söyledikleri doğrulanmaya çalışılarak bilimsel bilgi üretilmeye çalışılmaktadır. Oysa Karl Popper’ın da ifade ettiği gibi bilimde sahip olunması gereken tavır yanlışlamacıdır. Yani, ileri

sürülen tez ve teorileri sürekli test etmek, yanlışlamaya çalışmaktır. Bu girişim karşısında tez ya da teori, ne kadar direnç gösterirse doğruya da o kadar yakın demektir. Doğrulamacı bilim anlayışı, öncekilerin, yani “selefin” söylediklerini sürekli tekrar etmek suretiyle giderek bir tekrarcılığa ve aktarmacılığa dönüşmekte, bilginin yeniden üretimi söz konusu olmamaktadır. Öğretim üyeleri arasında, öğrenciler tarafından yazılan raporların niteliğinden söz ederken bilgisayar dilinden aktarılmış olan kes “cat” ve yapıştır “paste” ifadelerinin sıklıkla kullanılması, bu sorunun varlığına dikkati çekmektedir. Özellikle, bilgisayar ve internet kullanımının yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte, böylesi işler çok daha da kolay hale gelmiştir. Hatta bazı internet siteleri, bir takım konularla ilgili olarak öğrencilere hazır ödevler sunabilmektedir. Böylesi kolaycı bir yaklaşım, bilginin özümsemesini, analizini, yeniden üretimini mümkün kılmamaktadır. Oysa bilimsel bilgi, sürekli bir oluşum ve değişim halindedir. İngilizce “research” sözcüğünün anlamı da “yeniden araştırma” demektir. Eğer önceki yazılanlar ve kuramlar sorgulanmadan ve yeniden test edilmeden değişmez bilimsel doğrular ve gerçekler olarak kabul edilirse, zamanla meşrulaştırılarak bir ideolojiye dönüşür, “resmi bilim” anlayışı egemen olmaya başlar, bilimsel bilgi üretimi, kısır bir döngüye dönüşür.

Yurt dışında ve Türkiye’de yayımlanan bazı akademik dergiler, her sayıda son sayfalarını kitap eleştirilerine ayırmakta, düzenli olarak derginin konu alanıyla ilgili kitap eleştirilerine yer vermektedir. Bu durum, tanıtımı ve eleştirisi yapılan kitap hakkında okuyucu ve araştırmacıları genel bilgi sahibi kılmak kadar söz konusu kitabı okumaya teşvik etmek, kitabın güçlü ve zayıf yanlarını belirlemek, gelecekte bu konuda yapılacak araştırmalara yol göstermek gibi yönlerden yarar sağlayabilir. Kitap okuma oranının oldukça düşük olduğu ve egemen popüler kültürün etkisinin yoğun bir biçimde yaşandığı, gerçeğin yerine imajın ön plana çıktığı ülkemizde, dergimizde de böylesi bir girişim, bir gereklilik olarak görülmüştür.

Bu derginin geçen sayılarından itibaren editörler kuruluna “kitap eleştiri editörü” olarak bir editörlük de eklenmiştir. Her ne kadar bu zaman kadar bu konuda okuyucu, araştırmacı ve yazarlara bir plan önerilmemiş ise de bu güne kadar derginin yazı işleri müdürlüğüne bir çalışma da ulaşmamıştır. Bu sayıdan itibaren kitap eleştirisi konusunda, ilgililere yol göstermek ve uygulamada bir bütünlük ve standartlık sağlamak amacıyla bir inceleme planı bulacaksınız. Bu konuda yazarlardan gelecek katkılar bu planın olgunlaşmasını sağlayacaktır.

mehmet şişman

Dergimizde tanıtımı yapılacak kitaplar, teorik ya da araştırmaya dayalı basılmış eserler olabilir. Söz konusu kitaplar, genel olarak, doğrudan eğitim bilimleri ile ilgili olduğu gibi eğitim bilimleri ile ilişkili diğer alanlarla da ilgili olabilir. Ancak, dergimizin niteliği göz önüne alındığında, genelde eğitim bilimleri ile özelden ise eğitim yönetimi ile ilgili kitaplar tercih edilmelidir. Edebi tür ve konularla ilgili (roman, hikaye, şiir vb.) kitapların kapsam dışında düşünülmesi gerekir.

Kitap tanıtımında, yaygın olarak bilinen “betimsel” ve “eleştirel” olmak üzere iki tür yaklaşım vardır: Betimsel yaklaşımda, tanıtımı yapan yazar, kendi tercih ve görüşlerini işe katmadan incelediği kitap hakkında tanıtıcı temel bilgiler verir. Bu, bütünüyle açıklama ve tanıtım amaçlı bir çalışma olup kitaptan alınan bazı pasajlara dayalı olarak kitabın ve yazarının amacının, tanıtan tarafından anlaşıldığı biçimiyle açıklanmasına dönüktür. Tanıtım yazısını okuyan okuyucu, söz konusu kitap hakkında genel bir fikir sahibi olur. Yazılı basında, bazı kişi ve yayıncıların internet sitelerinde bu tür tanıtımlara sıkça rastlanabilir. Ancak bir kitabı tanıtmak, sadece özetlemek değildir. Eleştirel yaklaşımda ise tanıtımı yapan yazar, kitabı tanıttığı gibi aynı zamanda değerlendirir ve bazı yargılarda bulunur. Bu değerlendirme ve yargılamada, inceleyen kişinin, kitabın ve yazarının amacından ne anladığını, yazarın bunu ne ölçüde başarabildiğini, kitabın bilimsel kalitesini ve önemini ortaya koyması beklenir. Dergimizde yapılması beklenen kitap tanıtımlarının ikincisine uygun olması beklenmektedir. Bu nedenle de “kitap tanıtımı” yerine “kitap eleştirisi” ifadesi tercih edilmiştir. Şimdiden katkılarınız ve göndereceğiniz kitap eleştirileri için teşekkür eder, çalışmalarınızda başarılar dilerim. Aşağıda, yazarlara yardımcı olmak amacıyla bir “kitap eleştirisi taslak planı” yer almaktadır.

mehmet şışman

KİTAP ELEŞTİRİ PLANI

Kitabın Kimliği

Tanıtımı, eleştirisi ve değerlendirmesi yapılacak kitapla ilgili olarak ilkin kimlik bilgileri verilmelidir. Bu amaçla, yapılacak tanıtımda şunlar yer almalıdır:

Kitabı tanıtan ve eleştiren yazarın adı ve soyadı

Çalıştığı kurumun adı

Tarih

KİTAP ELEŞTİRİSİ

Kitabın Adı (temel başlık ve alt başlıklar)

Yazar/ların adı ve varsa editör/leri

Yayın yeri ve yayıncı

Yayımlanma tarihi

Kaçıncı baskı olduğu

Sayfa sayısı (giriş, esas metin, indeks ve kaynakları)

Fiyatı

ISBN

Kitap Eleştirisinin Kapsamı

Tanıtımı ve eleştirisi yapılacak kitap, önceden dikkatli ve eleştirel bir biçimde okunmalı, önemli kısımları not edilmelidir. İnceleyen kişi, okunanlar hakkındaki kendi algı ve yorumlarını da not etmelidir. Kitabın içeriği, inceleyen tarafından tam olarak özümsemelidir. Aşağıda bu okumada üzerinde durulabilecek temel noktalar verilmiştir. Yazarlar, kendilerini kitapla ilgili bu soruların hepsine cevap bulmak

zorunluluğunda hissetmemelidir. Kitap eleştirisinin değişmez bir yolu yoktur. Kitap eleştirisinin, kitap hakkında yazılmış bir rapor ve özet olmayıp eleŐtirenin bireysel algı, gürüŐ ve tercihlerini yansıtan bir girişim olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Amaç:

Kitabın amacı, genelde önsözde ve giriş kısmında yer alır. Amaç, sorulacak bazı sorularla ortaya çıkarılabilir:

- Yazar, bu kitabı niçin yazmıŐtır?
- Kitabın hedef kitlesi kimdir?
- Yazar, amacına ne ölçüde ulaŐmıŐtır?

İçerik:

Kitabın “içindekiler” kısmı incelenerek içerik hakkında bilgi sahibi olunabilir. İçerik sunumu, kitabın özeti değil, içeriğin tanıtımıdır. Bu kısımda üzerinde durulması gereken bazı sorular Şunlar olabilir:

- Kitap hangi alana aittir ve bu alan içindeki yeri nedir?
- Kitap hangi bakıŐ (paradigma) ağısından yazılmıŐtır?
- Yazarın etkilendiği sosyal, politik, ekonomik deęiŐkenler nelerdir?
- Kitabın içeriği, olgusal veya teorik midir?
- Yazarın konuya yaklaŐımı, betimsel veya analitik midir?
- Kitabın bölümleri nelerdir?
- Yazarın savunduğu temel fikir ya da fikirler nedir?
- Yazar, gürüŐlerini ne ölçüde birbiriyle uyumlu olarak ortaya koymuŐtur?
- Kitabın güçlü ve zayıf yanlarıyla sınırlılıkları nelerdir?
- Yazarın yaklaŐımı, hedef kitlenin (popüler, akademik, uygulamacı vb.) beklentilerini karŐılayıcı nitelikte midir?
- Kitapta indeks var mıdır?
- Yazarın kullandığı kaynakların niteliği ve içerikle iliŐkisi nedir?

Dil ve Üslup:

Kitabın, dil yapısı ve anlatım yönünden değerlendirilmesinde şu sorular üzerinde durulmalıdır:

- Kitabın dili, (akademik, formal, informal) nasıldır?
- Yazar, anahtar sözcükleri, temel kavramları ve terimleri ne ölçüde açıklamıştır?
- Yazarın üslubu, hedef kitleye uygun mudur?
- Yazar, metin içinde bazı tablo, çizelge, grafik vb. kullanmış mıdır?
- Bunlar, ne ölçüde anlaşılabilir?
- Yazar, dili ne ölçüde etkili kullanmıştır?

Değerlendirme:

Burada kitabı inceleyen ve değerlendiren kişi, kitap hakkındaki izlenimlerini ve yargılarını ortaya koymalıdır. Mümkünse yazarın biyografisi, diğer çalışmaları incelenmelidir. Konuyla ilgili yazdığı diğer makalelere bakılabilir. Bu amaçla şu sorular üzerinde durulabilir:

- Kitabın alana en önemli katkısı nedir?
- Kitabın, yazarın diğer kitapları ve yazdıkları arasındaki yeri nedir?
- Kitabın, yazarın ya da başka yazarların aynı konudaki kitapları arasındaki yeri nedir?
- Geleceğe dönük olarak bu konuda ne tür çalışmalar yapılabilir?

Kısaca belirtmek gerekirse, amaç, söylenmek isteneni; içerik, kitapta söyleneni; dil ve üslup, nasıl söylendiğini; değerlendirme de söylenenler üzerinde eleştirmenin görüşlerini ifade etmektedir.

Eleştiri Yazısının Oluşturulması

Kitap eleştiri yazısında, kitapla ilgili kimlik bilgilerinden sonra esas metinde üç bölüm yer almalıdır. Bunlar, giriş, analiz ve değerlendirme; tartışma ve sonuç bölümleridir.

Giriş: Bu bölümde kitabın anafikri, tezi ve yazarın amacı açıklanmalıdır. Burada okuyucunun dikkatini kitap üzerine çekecek bir giriş yapılmalıdır. Bununla ilgili olarak kitap ve yazarıyla ilgili ilgi çekecek kısa bir anektotla giriş yapılabilir. Kitabın ilgili alana katkısı ve önemi belirtilebilir. İlgili çekici bir kaç soru yöneltilerek giriş yapılabilir.

Analiz ve Değerlendirme: Bu bölümde yazar ve çalışmaları hakkında tanıtıcı, kısa bilgiler vererek, yukarıda tanıtımın kapsamında belirtilen noktaları göz önüne almak suretiyle kitabın amacını, içeriğinin kısa özetini, önemini, alandaki yerini belirterek kendi tezini ortaya koymalıdır. Kitapla ilgili tanıtıcı bilgiler verildikten sonra değerlendirmeye geçilmelidir.

Tartışma ve Sonuç: Bu bölümde, yukarıda belirtilen hususların ve tanıtıcının tezinin özetlenmesi gerekir.

Yazıyla İlgili Bazı neriler

Eleştiri yazısını yazmaya baŐlamadan önce taslak yazı planı oluŐturulmalıdır.

- Kitabı okurken ve değerlendirirken kısa notlar alınmalıdır.
- Kitapla ilgili temel eleştiri noktaları belirlenmelidir.
- Mümkünse çalıŐmanın tarihsel arka planı verilmelidir.
- Mümkünse yazarın diğer çalışmaları ve özgeçmiŐi hakkında bilgi toplanmalıdır.
- Kitabın önemine iliŐkin yargılar oluŐturulmalıdır.
- En uygun düzenleme için karar verilmelidir.
- İlk taslak geniŐ (tercihen iki) satır aralığında yazılmalıdır.
- Taslak yazı oluŐturulduktan belirli bir zaman sonra tekrar gözden geçirilmelidir.
- Mantıksal plan gözden geçirilerek gerekirse yeniden düzenlenmelidir.
- Mevcut yazım ve noktalama hataları düzeltilmelidir.
- Yazıya son Őekli verilmelidir.
- Yazı, 4-5 sayfayı ya da 1500 kelimeyi geçmemelidir.

KİTAP ELEŞTİRİSİ

mehmet Şişman

- Burada yer almayan hususlarla ilgili olarak derginin genel yayım ilkelerine uyulmalıdır.